

rajz kvalitásos előkép figuratípusait és bonyolult mozdulatait másolja kissé ügyetlenül.

Zenetörténeti jelentősége a kódexben elszórt csekély számú hangjelzett tételben és azok →notációjában rejlik. A hangjelzett tételek elsősorban intonációk, orációzáratok, későbbi betoldásként egy-egy teljes proprium, valamint néhány, a magyar hagyományban egyedülálló darab. E tételek közt található a *Clemens et benigna* önállósult Hosannatropus, mely a későbbi magyar forrásokban nem fordul elő, a más hazai forrásból ugyancsak ismeretlen *Salvator mundi* tractus és az eddig csupán magyar hagyományból dokumentált *Mira mater* szekvencia. A kottairásnak két rétege különíthető el. Az első réteget a főszöveggel egyidős, 1192–95 között készült diasztematikus (vonrendszer nélküli, de a hangmagasság-viszonyokat érzékeltető) neumaírás, ill. az ezzel egykorú, az →esztergomi notáció korai stádiumát képviselő, első ízben vonalra ültetett notáció alkotja. A 13. sz. elejéről származó másik notációs réteg az előzővel azonos szerkezetű jeleket tartalmaz, ugyanakkor erős francia-metzi hatásról árulkodik.

A kódex 1228-ban Deákiban volt, 1241-ben pedig már Pozsonyban, ott bukkant rá →Pray György 1770-ben. 1813-ban a pozsonyi káptalan a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

Irod.: FRAKNÓI Vilmos, *A Pray-codex*, MKsz, 4(1879); KNIÉWALD Károly, *A Pray-kódex tartalma, kora, jelentősége*, Bp., 1940; RMDE, I, 1960; MEZEY László, *A Pray-kódex keletkezése*, MKsz, 1971; Polycarpus RADÓ, Ladislaus MEZEY, *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum*, Bp., 1973, nr. 2; WEHLI Tünde, *Perugiai Bernát kódexe és a Pray-kódex helye a magyar könyvfestészetben*, AH, 1975; SZENDREI, 1981, C 19; SZENDREI Janka, *Középkori hangjegyírások Magyarországon*, Bp., 1983, 30–36 (Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez, 4); VESZPRÉMY László, *Megjegyzések a Pray-kódex sacramentarium maiusa sanctoraléjáról*, MKsz, 1984; TÖRÖK József, *A liturgikus öltözék a Pray-kódexben*, in *A középkor szeretete. Tör-*

téneti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére, szerk. KLANICZAY Gábor, NAGY Balázs, Bp., 2000; *Paradisum plantavit*, 2001, IV.16 (WEHLI Tünde); SZENDREI Janka, *Pray-kódex*, in Uő, *A „mos patriae” kialakulása 1341 előtti hangjegyes forrásaink tükrében*, Bp., 2005, 144–209; MADAS Edit, *A szóbeliség és az írásbeliség határán 1192–1195. A Halotti Beszéd*, in *A magyar irodalom története*, I, 2007, 59–71.

Czagány Zsuzsa–Madas Edit

predialista →nemes

prédikáció

Vallásos szónoklat, erkölcsi tanítást tartalmazó beszéd, mely az isteni kinyilatkoztatáson (Biblián) alapul. A vasár- és ünnepnapok szentmisék, istentiszteletek vagy más liturgikus cselekmények része, célja a keresztyén hit és erkölcs terjesztése és elmélyítése. Bár elsősorban szóbeli műfaj, foglalkozni csak az írásban megörökített változatokkal lehet. Ezek lehetnek vázlatosak vagy olvasmány jellegűek, alkalmiak vagy kötetbe rendezettek. A műfaj latin elnevezései (homilia, sermo, postilla) nem hordoznak egyértelmű megkülönböztetést, jelentésük egy adott korban is keveredhet, de koronként bizonyosan változik.

1. középkor

A ~ a →középkori irodalom leggazdagabb műfaja, hiszen minden vasárnapon és fontosabb ünnepen székesegyházakban, egyetemeken, eldugott falusi templomokban és kis kolostorokban egyaránt volt igehirdetés Európa-szerte. Természetesen élőszóban, a hallgatóság nyelvén: az egyháziak számára latinul, a híveknek népnyelven. A beszédeknek csak töredékét foglalták írásba. Általában a lejegyzett ~k is vázlatzerűek, és nem is hasonlítanak az elhangzott beszédekhez, de mint pontos szabályok szerint szerkesztett, stilisztikai kérdésekre is hangsúlyt fektető írásművek, irodalom- és művelődéstörténeti szempontból egyaránt fontosak. A legkorábbi írott emlékek Szt. →Gellérttel kapcsolatban maradtak fenn. Nagyobbik legendája több konkrét, nagy hatású ~járól emlékezik

meg, az idézett beszédek stílusa azonban a 14. sz.-i átdolgozó korára jellemző. Ezzel szemben néhány valóban tőle származó sort szó szerint idéz a *→Legenda aurea*, 1982-ben pedig egy németo.-i kódexben újabb fél oldalnyi szöveg bukkant fel tőle, ami jelzi, hogy ~i Itáliában és német földön írásban is terjedtek.

Az 1100 k.-i esztergomi zsinat a ~i tartalmát illetően utasítja a papokat, hogy ünnepnapokon a nagyobb templomokban a szentleckét és az evangéliumot kell magyarázni a népnek, a kisebbekben az *Hiszkegyet* és a *Miatyánkot*. A nagyobb helyeken homíliát mondtak tehát, a kisebb helyeken egyszerű hitoktatás folyt. Az első teljes terjedelmében fennmaradt mo.-i ~ a temetéshez kötődő *→Halotti Beszéd* és latin megfelelője a 12. sz. közepéről. 12. sz. vége, a 13. sz. eleje az európai ~ történetében alapvető változást hozott. Az *→egyetemek* megjelenésével a sermo (beszéd) egyetemi műfaj lett, s a skolasztikus szövegmagyarázat technikája ettől kezdve meghatározta szerkezetét. A szentbeszéd egyetlen rövid bibliai idézetre, a themára épült, amelyet a prédikátor részekre (divisiókra) osztott, majd az egymással rímeltetett tagokat egyenként, több síkon értelmezte. Magyarázatait komoly egyházi tekintélyektől vett idézetekkel támasztotta alá, vagy szórakoztatóan tanulságos *→példákkal* fűszerezte. A tökéletes elrendezettséget sugalló beszédváz megszerkesztése nagy műgondot, szinte mérnöki alaposágot és fegyelmet igényelt, ugyanakkor a prédikátor számára szinte végtelen asszociációs szabadságot is biztosított, mert bizonyos kulcsok (claves) segítségével minden mindennel összekapcsolható volt. A sermókat általában az egyházi év rendjét követő *de tempore*, *de sanctis* és *de diversis* részekből álló sermonariumokba foglalták, melyek a kor legfontosabb prédikációs segédkönyvei voltak. Egy-egy ilyen kötet egész könyvtárat pótol.

Az új prédikációs stílus meghonosítói a kolduló rendek voltak. Az egyetemekbe beépült rendi studium generálékon minden provinciából rendszeresen tanul- tak növendékek, akik Európá legtávolab-

bi részeibe magukkal vitték az legújabb prédikációs anyagot. A *→domonkosok* mint főhivatású prédikátorok (Ordo Praedicatorum) 1221-ben, a *→ferencesek* 1232-ben alapították Mo.-on első rendházait. A monasztikus rendektől eltérően városokban telepedtek le, ahol életmódjuk – jó teológiai felkészültséggel párosulva – hitelesítette és eredményessé tette tanításukat.

A 13. sz. végéről, a 14. sz. elejéről három olyan beszédgyűjteményt ismerünk, melyek a mo.-i domonkosok, s egyet, amely a ferencesek prédikációs tevékenységéhez köthető, egy pedig bizonytalan a rendi eredetű. Az *→Ómagyar Mária-síralomról* nevezetes *→Leuveni Kódex* 13. sz. közepi, főleg Orvieto környéki és francia domonkosok sermóit tartalmazza, de a *Síralom*, néhány magyar nyelvű *→glossza* és magyar szerzőtől származó, utólag bejegyzett ~ alapján feltételezhető a kézirat mo.-i használata. A *→Pécsi egyetemi beszédeknek* elnevezett beszédvázlat-gyűjtemény ugyancsak a domonkosokhoz köthető, de már itthon, feltehetően a budai kolostorban készült a 13. sz. utolsó harmadában. A francia iskolázottságú mo.-i domonkos sermonariuma a legjobb európai színvonalat képviseli. A ferences kódex harmadik legkorábbi nyelvemlékünkön, a *→Gyulafehérvári Sorokon* kívül 13. sz.-i párizsi ~kat tartalmaz, de mint kötet mo.-i összeállítás. Nagyon valószínű, hogy a budai domonkos studium generale használatára készült az a ma Bécsben őrzött kódex, melyben a *Leuveni Kódex*szel párhuzamos szöveget és magyar szentekről szóló sermókat olvashatunk. Ez utóbbiak magyar szerző művei. Ugyancsak hazai, domonkos vagy ferences összeállítás az a 14. sz. eleji heiligenkreuzi kódex, melyben Szt. Istvánt egy, Szt. Imrét két, Szt. Lászlót négy sermo méltatja; az utóbbiak közül kettő azonos a *Pécsi egyetemi beszédek* c. gyűjteményben szereplő Szt. László-beszédekkel. A *Pécsi beszédek* és a bécsi sermonarium eredetileg a rendi utánpótlás képzését, nevelését szolgálhatta.

A 15. sz. közepén készült a pécsi egyházmegyében a *→Sermones dominicales*

Ez dicit mynd zentekreul valo predicacio.
 Gaudete et exultate quoniam merces vestra
 copiosa est in celis. mathen 14 quinto.
 Eurenlyetek es vigagytok. mert aty jutalma
 tok beufeges menyekben. zent mathe monyga
 keunyuenek enteud rezeben.
 Tugytok zereten atyanislyan. hog anyja
 zent egyhaz ez mai napon. tezen jnnepet
 mynd az menyozagbely zentekreul. Mert
 az zentekreul kepekre myndenykreul nem
 telhet jnnepet. az zenteknek sokassagokert.
 hanyan tezen jnnepet anyja zent egyhaz
 keuzeunseggel. Madnak kedeg az zenteknek
 tylenk rendek. tyket anyja zent egyhaz
 ez mai napon tyztel. Mely tylenk rendek
 uetternek az tylenk responsoriumokozat.
 Tyk ez egyel enetekettetenek. Azert ez mai
 napon tezeunk jnnepet az felseges zent
 haromsagnak. Az az. atyanak. es jnn
 nak es zent leleknek. Es ez meg jegyezte
 tyk az elsen responsoriumon. mondvan.
 Summe trinitati simplici deo. una diu
 tas 2 cet. Az az. felseges zent haromsag
 nak. egyen istennek. egy istensag.
 egyenlen dycheusag. egyneurenk felsag

c., vasárnapi sermókat tartalmazó ciklus. A század második felében a népszerű ~gyűjtemények nagyon hamar megtalálták az utat a frissen létrejött könyvnyomdákhoz. →Temesvári Pelbárt és →Laskai Osvát, a két híres obszerváns hitszónok és teológiai tanár prédikációskötetei ugyancsak a könyvnyomtatás révén váltak ismertté és hazai viszonylatban egyedülállóan népszerűvé Európában. Pelbárt háromkötetes *Pomeriuma* (Gyümölcsös-kert) és Szűz Máriáról szóló *Stellariuma* (A Boldogságos Szűz Csillagkoronája) 18-20 kiadásban jelent meg Hagenautól Velencéig. E köteteket használták magyar nyelvű kódexeink fordítói, kompilátorai is. Noha kettejük közül Laskai az eredetibb szerző, a *Biga salutis* (Üdvösség szekere) kötetei kevésbé voltak népszerűek; a ~gyűjteményeket annál szélesebb körben lehetett használni, minél kevésbé voltak egyediek.

A magyar nyelvű kódexekben fennmaradt ~k nem modell-sermók, s nem is elmondásra szánták őket, hanem olvasásra-felolvasásra latinul nem tudó apácaközösségek és laikus testvérek számára. Pelbárt sermói alapján készült beszédek tartalmaz többek közt a →*Cornides-kódex*, a →*Debredeni Kódex* és a →*Kazinczy-kódex*. A legjelentősebb magyar nyelvű sermonarium az →*Érdy-kódex*.

2. 16–18. század

A →reformáció a ~t állította az istentisztelet középpontjába, mivel az új vallás elterjesztésének leghatékonyabb módja az előszóval való tanítás volt. Az egyik fő cél a hitelvek igazságának bizonyítása a Szentírás segítségével, ennek eszköze az exegézis, a bibliai szövegek magyarázata és értelmezése. Emellett fontos szerepet kapott a hitvitázó szándék: a kat. egyház, ill. a más prot. felekezetek tanainak cáfolata. A magyar reformáció első szakaszának ~it inkább az egyház- és eszmétörténet, mintsem az irodalomtörténet értékelheti: a dogmatikai szempontok mellett esztétikai megfontolások nem különösebben érvényesültek bennük.

Az első nyomtatott magyar nyelvű prédikációskötet →Huszár Gálé (1558), ő főként a lutheri reformációt képviselte. A

műfaj szélesebb körben vált olvasottá →Melius Juhász Péter munkássága révén; öt kötetét 1561–68 között adta ki. Ezekben a reformáció svájci ágához kapcsolódva Zwingli nyomán fejtette ki teológiai nézeteit. Az erdélyi egyházalapító →Dávid Ferenc ~iban (1569) antitrinitárius meggyőződése mellett érvelt. →Enyedi György hasonló tartalmú, de irodalmilag igényesebb beszédei kéziratban maradtak. Az unit.-okkal a ref. →Károlyi Péter ugyancsak prédikációs formában vitázott (1570, 1584). A 16. sz. utolsó évtizedeinek prot. gyűjteményei közül említendők a luth. →Kulcsár György (1574) és a ref. →Beythe István (1584) kötetei. Ezek legfőbb célja az volt, hogy mintául szolgáljanak az év minden vasárnapjára és ünnepnapjára. Az ellenreformáció első képviselője, →Telegdi Miklós ugyancsak egyházának igényeit kívánta kielégíteni a vasárnapokra és ünnepekre szóló ~ival (I–III, 1577–80). Az egyes alkalmakra rendelt evangéliumi szakaszok magyarázatával a kat.-ok igazát bizonyítja. →Bornemisza Péter *Fejtegetését* (1578), amelyben ~ formában támadta Telegdi első kötetét, csak az utóbbi válaszából (1580) ismerjük.

A magyar próza fejlődésének fontos állomása Bornemisza Péter postillái. Öt kötetük 1573–79 között látott napvilágot. Bornemisza egyre több példával, →anekdotával vagy megtörtént eseménnyel színesítette ~it; ezek a szórakoztató, olvasmányos jelleg erősítése mellett szemléletes képet rajzolnak korának mindennapi életéről. A negyedik kötet függelékeként, később önállóan is közzétett *Ördögi kísértetek* már túlnő a ~ műfaji keretein. Témája a kísértésekkel küzdő ember. Vívódásait a szerző az önvallomás személyességével ecseteli; elsőként ábrázolja igazán árnyaltan, irodalmi igényrel a lelki folyamatokat. A *Foliopostillában* (1584) Bornemisza korábbi ~it átdolgozva, már kizárólag olvasásra szánva jelentette meg: ez már az értelemre ható, igényes műpróza.

A ~ virágkora a magyar irodalomban a 17. sz. A felekezeti csatározások a társadalom minden rétegét érintették. A →hit-

viták népszerű fómája a vitákat mellett a ~. Az egyszerűbb emberek szinte kizárólagos szellemi tápláléka a templomi igehirdetés volt, de kialakult a nyomtatásban kiadott művek értő olvasóközönsége is. A kor könyvtermésének számottevő része prédikációskötet.

A melanchthoni →humanizmus hagyományain iskolázott prot.-ok egyre jobban ügyeltek az egyházi retorika szabályait követő, szigorú, logikus szerkesztésre. →Szenci Molnár Albert szép methodusa, rendje és világos értelme miatt fordította le a heidelbergi udvari pap, Abraham Scultetus (1566–1624) ~it (1617, 1618). A század első évtizedeinek prot. szerzői közül említendők →Margitai Péter, →Kecskeméti C. János, →Zvonarics Mihály, →Alvinczi Péter gyűjteményei. →Milotai Nyilas István a 20. zsolttárról királytüköröt írt ~kban.

A tridenti zsinat (1545–63) határozatai közt szerepel a püspökök prédikálási kötelezettségének kimondása is. A kat. egyházban különösen a jezsuiták helyeztek nagy súlyt a szónoki képzésre. →Pázmány Péter ~i (1636) nemcsak a hazai barokk irodalomnak, hanem az egész magyar művelődésnek kiemelkedő értékei. Míg az ellenreformációt szolgáló törekvéseit kisebb vitáiraiban és a *Kalauzban* fogalmazta meg, ~iban a kat. világkép átfogó rendszerét vázolja, mégpedig elsősorban morális szempontból: célja a hallgatók és olvasók erkölcsi tanítása. A →jeszuiták gyakorlatának megfelelően nagy figyelmet szentelt beszédeinek szerkesztésére. A rend hivatalos retorikusának, Cypriano Soareznek (†1593) arisztotelianus-ciceronianus retorikáját (1562) követi. Különös gondot fordít a dispositóra, a világos gondolatmenetre; az elocutio eszközeinek alkalmazása során mindig vigyáz rá, hogy azok ne tegyék követhetetlenné mondandóját. Jellemző eszközei a kifejező hasonlatok, szemléletes leírások, gondosan szerkesztett körmondatok. Élvezetes stílusa, szabatos kifejezésmódja századokra a szép magyar nyelvhasználat példájává vált.

Pázmány kat. kortársainak ~i közül a bibliafordító →Káldi György gyűjtemé-

nye (1631) említendő. Káldi bőven sző beszédeibe példákat, rövidebb elbeszéléseket, de nem szórakoztató, hanem bizonyító céllal. Pázmány és Káldi ~i mintaként szolgálnak a 17–18. században. →Kájoni János Temesvári és Laskai mellett elsősorban az ő ~ikat használja. →Kelenen Didák is részleteket vesz át tőlük.

A 17. sz. közepe táján a hitvitázó irodalomban, így a ~kban is megjelent a prot. vallásos megújulást hirdető puritanusok és az ortodox ref.-ok harca. →Komáromi Csipkés György Amesius teológiai összefoglalói nyomán a →puritanizmus hittételeit latin (1659–69) és magyar (1666) ~k formájában fejtegeti. Irodalmi értéküket tekintve a korszak terméséből kiemelkednek →Medgyesi Pál érzelmeiktől fűtött ~i (1653–60), melyek szerzőjük politikai, történelmi érdeklődését is mutatják. A puritánus ~k irodalmi vezérfonala az angol-holland közvetítéssel feldolgozott ráamista retorika egyeztetése az egyházi beszéd évszázados hagyományaival. Az első magyar nyelvű retorikai kézikönyv éppen Medgyesi imádság- és ~elmélete, egyben az első magyar nyelvű retorikai kézikönyv: *Doce nos orare, quin et praedicare etc., azaz imádkozásra és prédikációírással ~tételre és annak megtanulására való mesterséges táblák* (Bártfa, 1650).

A prot. barokkban legterjedelmesebb az erdélyi ref.-ok püspökének, →Geleji Katona Istvánnak munkássága; latin (1638–40) és magyar (1645–49) nyelvű prédikációsköteteiben az ortodox kálvinizmus hittételeit taglalja, különös tekintettel a megváltásra. →Tofaeus Mihály, Geleji utóda a püspöki székben ugyancsak a ref. ortodoxia jegyében írta ~it (1683). A legkülönbözőbb bűnök ostroma során átfogó társadalomképet rajzol.

A század végének jezsuita vallásosságára jellemzők →Illyés András prédikációskötetei (1691–96). A szerző a barokk allegorizálás eszközeivel magyarázza a bibliai szakaszok rejtett értelmét. A 18. sz. során fokozódott a barokk pompa, egyre gyakoribbá váltak az ünnepélyes alkalmakkor, főúri közönség előtt tartott ~k. A szónokok elsősorban az érzelmek-

AZ VASAR-
NAPOKRA=VA-
LO PREDIKATZI-
OKNAK
ELSŐ RESZE.
ADVENT EL=

SŐ VASARNAPI TÖL-FOGVA SZ. BA-
roisság Vasárnapjáiig.

I R T A

AZ HIVEK VIGASZTALASA-
ra és Jobbúlására.

AZ JESUS-ALATT VITEZ-
kedő Társaság-béli

NAGY-SZOMBATI
KALDI GYÖRGY

PAP. *Horváth Gy.*

NYOMTATTA POSONYBAN RIKESZ
MIHALY, M. DC. XXXI.

Elzáródóban.

re kívántak hatni, és gyönyörködtetni akartak. Szívesen halmozták a rokonértelmű szavakat, jelzőket, idézeteket; kérdésekkel, felkiáltásokkal élénkítették előadásukat. A kat.-ok elismert hitszónokai →Csete István, →Padányi Bíró Márton, →Szabó István. A prot. barokk leg-híresebb prédikátora a református id. →Verestói György.

Az alacsonyabb néprétegekhez forduló prédikátorok közül irodalmi igényességével kiemelkedik a pálos →Csúzy Zsigmond. ~it az ország különböző falvaiban mondta el, ezek nyomtatásban kiadott gyűjteményeit (1723–25) a falusi papoknak szánta. Népies szemlélete és kifejezőmódja alkalmazkodott közönségéhez. Találékony nyelvújító volt, számos ma is használt összetétel és képzett szó az ő beszédeiből ered. Ugyancsak az egyszerűbb hívekhez fordult a minorita →Kelemen Didák. Kötetekbe gyűjtött ~iban (*Búzafejek*, I–II, Kassa, 1729, 1734) Pázmány örökségét hasznosította, szövegeiből sokszor szó szerinti átvett hosszabb-rövidebb részeket. Maczák Ibolya kutatásai szerint a hagyományosan Kelemen Didáknak tulajdonított szerkesztményeknek „jobbára Bernárd Pál a szerzője”.

→Kaprinai István kétkötetes tan-könyvben foglalta össze az egyházi szónoklattant (*Institutio eloquentiae sacrae...*, I–II, Kassa, 1758–60). A 18. sz. második felében a racionalisztikus eszmék hatására az egyházi értelmiség mind világiasabb témák és formák felé fordult, terjedtek az újabb tudományos és szépprózai műfajok. A →felvilágosodás térhódításával eltökélten szállt szembe ~iban a pálos →Alexovics Vazul. Az egyre nagyobb számban megjelenő prédikációskötetek egy része szímet tarthat az irodalomtörténet érdeklődésére. A piarista →Katona István ünnepi beszédeiben megjelennek a barokk próza stílusjegyei és a jezsuita történetírói hagyomány értékrendje, a hazaszeretet jelentőségét hangsúlyozva. A vallási kérdésekkel elmélyültebben a teológiai, hitvédelmi munkák foglalkoztak. A század végére a ~ kiszorult az irodalom keretei közül.

Mindazonáltal az e korszakból fennmaradt források is fontosak lehetnek a lelki-ségtörténet számára, mint ahogy értékes művelődéstörténeti adalékokkal szolgálhatnak keletkezésük körülményeiről, a mindennapi élet számos területéről.

Kiad.: általában: *Monda nekik egy példázatot. Száz szépprózai szemelvény 17. századi protestáns prédikációkból*, kiad. SZABÓ Lajos, Bp., 1982; *Magyar nyelvű halotti beszédek a 17. századból*, kiad. KECSKEMÉTI Gábor, Bp., 1988; *Fénylik a nap fényességgel*, összeáll. LUKÁCSY Sándor, Pécs, 2000; *Keresztények, sirjatok!*, összeáll. Uő, Pécs, 2000; *Mária aranyház*, összeáll. Uő, Pécs, 2000; *Megszentelt ország*, összeáll. Uő, Pécs, 2000; *Nagykarácsony, kiskarácsony*, összeáll. Uő, Pécs, 1999; *A tűz cselekedetei*, összeáll. Uő, Pécs, 2000; *Régi magyar prédikációk 16–18. század. Egyetemi szöveggyűjtemény*, kiad. SELESTEI N. László, Bp., 2005; **középkor:** *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor*, szerk. MADAS Edit, Bp., 1992, 317–320 (*Halotti Beszéd*); VIZKELETY András, *Az európai prédikációirodalom recepciója a Leuveni Kódexben. Die Rezeption der europäischen Sermonesliteratur im Löwener Kodex*, Bp., 2004; *Sermones compilati in studio generali Quinqueecclesiensi in regno Ungariae*, ed. Eduardus PETROVICH, Paulus Ladislaus TIMKOVICS, Bp., 1993 (BSMRAe, Series Nova, 14); *Sermones Dominicales*, kiad. SZILÁDY Áron, Bp., 1910; *Sermones de Sancto Ladislao rege. Középkori prédikációk Szent László királyról*, kiad. MADAS Edit, Debrecen, 2004; MADAS Edit, HORVÁTH Zoltán György, *Középkori prédikációk és falképek Szent László királyról*, Bp., 2008; **egyes szerzők művei a szerzők időrendjében:** Temesvári Pelbárt prédikációiból, in TEMESVÁRI Pelbárt *Válogatott írásai*, szerk. V. KOVÁCS Sándor, Bp., 1982; Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát prédikációiból, [http://magyar-irodalom.elte.hu/erdy-kodex/](http://sermones.elte.hu; A néma barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből, vál. MADAS Edit, Bp., 1985; az Érdy-kódex prédikációiból, <a href=); HUSZÁR Gál, *Az Úr Jézus Krisztusnak szent vacsorájáról [...] való prédikációk*, kiad. és bev. INCZE Gábor, Bp., 1945; MELIUS JUHÁSZ Péter, *A Szent Pál apostol levelének [...] magyarázatja*, kiad.

INCZE Gábor, bev. RÉVÉSZ Imre, Bp., 1937; Uő, *Az úrnak vacsorájáról...*, kiad. INCZE Gábor, Bp., 1939; Uő, *A Krisztus közbenjárásáról...*, kiad. és utószó INCZE Gábor, Bp., 1948; ENYEDI György prédikációiból, in ENYEDI György *Válogatott művei*, vál. BALÁZS Mihály, KÁLDOS János, Bukarest–Kolozsvár, 1997; *Alsó-lindvai Kultsár György postilláiból*, kiad. NAGY KÁLOZI Balázs, StudAecl, 1973; KULCSÁR György, *Postilla, az az Evangeliumoknak ... magyarázattia*, Lendva–Bp., 2001 (hasonmás); BORNEMISZA Péter, *Ördögi kísértetek*, kiad. ECKHARDT Sándor, Bp., 1955; HELTAI Gáspár és BORNEMISZA Péter *Válogatott művei*, kiad. NEMESKÜRTY István, Bp., 1980 (Magyar Remekírók); BHA 33, 2000; Alvinczi Péter prédikációiból, in ALVINCZI Péter, *Magyarország panaszainak megoltalmazása és válogatás prédikációiból, leveleiből*, vál. HELTAI János, Bp., 1989; *Kecskeméti Alexis János prédikációs könyve (Dániel próféta könyvének magyarázata, 1621)*, kiad. SZUROMI Lajos, Bp., 1974; Pázmány Péter prédikációiból, in PÁZMÁNY Péter *Válogatás műveiből*, vál. ÖRY Miklós, SZABÓ Ferenc, VASS Péter, II–III, Bp., 1983; PÁZMÁNY Péter *Prédikációi*, kiad. TARNÓC Márton, Bp., 1987; PÁZMÁNY Péter, *Válogatott prédikációk*, kiad. HARGITTAY Emil, Bp., 2000; MEDGYESI Pál, *Doce nos orare, quin et praedicare etc., azaz imádkozásra és prédikációírással s-tételre és annak megtanulására való mesterséges táblák (Bártfa, 1650)*, <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=5>; NAGYARI József *Tábori prédikációi (1681–1683)*, kiad. GYÖRI L. János, Debrecen, 2002; *Magyar ferencesek prédikációs gyakorlata a 17. században*. Csiksomlyói kéziratok prédikációk, kiad. SZELESTEI N. László, Piliscsaba, 2003.

Irod.: általában: TÓTH Mihály, *A magyar protestáns egyház-szónoklat történelme, I. A reformációtól a 17-ik század végéig*, Pest, 1864; MIHALOVICS Ede, *A katolikus prédikáció története Magyarországon, I–II*, Bp., 1900–01; KUDORA János, *A magyar katolikus egyházi beszéd irodalmának ezeréves története, 896–1896*, Bp., 1902; RÁCZ Béla, *Két évszázad a magyar református igehirdetés történetéből (1711–1914)*, Gyula, 1931; BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép*. Pázmány Péter prédikációi, Bp., 1979;

TARNAI Andor, „*A magyar nyelvet írni kezdik...*” Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon, Bp., 1984; IMRE Mihály, *Nemzeti önszemlélet és politikai publicisztika formálódása egy 1674-es prédikációs-kötetben*, ItK, 1987/88; LUKÁCSY Sándor, *Isten gyertyácskái*, Pécs, 1994; Uő, *A végtelen jövő*, Bp., 1998, 9–56; BARTÓK István, „*Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk.*” Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között, Bp., 1998; KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Bp., 1998; GYÖRI L. János, *Mártírium, puritanizmus, retorika. Két 17. századi magyar református prédikációs kötet tanulságai*, It, 2000; KNAPP Éva, *Emblematikus eszközök a 17–18. századi magyarországi prédikációirodalomban*, ItK, 2000; MACZÁK Ibolya, *A kanonikus plágium. Szövegalkotás barokk prédikációinkban*, ItK, 2003; KECSKEMÉTI Gábor, „*A böcsületre kihaldott ékes és mesterséges szóllás, írás.*” A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17. század fordulóján, Bp., 2007; TASI Réka, „*Se emberi, se Angyali nyelvel ki nem mondhatni.*” A populáris barokk prédikáció retorikája mint a nyelv elégtelenségének tapasztalata, Debrecen, 2007, <http://hdl.handle.net/2437/3052>; MACZÁK Ibolya, *A prédikációk szerepe és jelentősége a lelkesítő történeti kutatásokban*, in *Lelkesítő történeti számvetés*, szerk. SZELESTEI N. László, Piliscsaba, 2008; Uő, *Elorzott szavak. Szövegalkotási kérdések magyarországi barokk prédikációkban*, Szigetmonostor, 2009; LUFFY Katalin, „*Temető Jajjokan kezdtem én.*” Beszédmód és íráshasználat az erdélyi fejedelemségek idején, Debrecen, 2009, <http://hdl.handle.net/2437/78446>; *A régi magyar prédikációirodalom tárgyában rendezett konferenciák anyaga. Plaustrum seculi*, ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 2003-tól évente, <http://sermones.elte.hu>; **középkor:** GABRIEL Asztrik, *Egy 13. századi magyar klerikus párizsi egyetemi szentbeszéd-gyűjteménye*, EPhK, 1943; F. HEINZER, *Neues zu Gerhard von Csanád: die Schlußschrift einer Homiliensammlung*, Südost-Forschungen, 1982; VIZKELETY András, *Példaképköltés és argumentáció a középkori Szent István-prédikációkban*, in *Szent István és kora*, szerk. GLATZ Ferenc, KARDOS József, Bp.,

1988; Uő, *A domonkos rend tudományközvetítő szerepe Magyarországon a 13–14. században*, in *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*, I, Bp.–Szeged, 1993; MADAS Edit, *A 13–14. századi magyarországi ferences prédikáció forrásvidéke*, ItK, 1993; Uő, *Középkori prédikációirodalmunk történetéből. A kezdetektől a 14. század elejéig*, Debrecen, 2002 (Csokonai Universitas Könyvtár. Bibliotheca Studiorum Litterarium, 25); BÁRCZI Ildikó, *Ars compiliandi. A késő középkori prédikációs segédkönyvek forráshasználata*, Bp., 2007; **egyes szerzőkről a szerzők időrendjében**: BOTTA István, *Huszár Gál reformátor élete, művei és kora (1512?–1575)*, Bp., 1991; Uő, *Melius Juhász Péter ifjúsága*, Bp., 1978; NEMESKÜRTY István, *Bornemisza Péter; az ember és az író*, Bp., 1959; Uő, *Bornemisza Péter kísértései*, Bp., 1984; HUBERT Ildikó, *Kulcsár György, az alsó-lindvai prédikátor*, Lendva, 2001; Uő, *Sóvári Soós Kristóf (1566–1620) és művei*, Bp., 2000; BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép. Pázmány Péter prédikációi*, Bp., 1979; GÁBOR Csilla, *Káldi György prédikációi. Források, teológia, retorika*, Debrecen, 2001; TARNÓC Márton, *A késő reneszánsz retorikus próza történetéből. Geleji Katona István (1973)*, in Uő, *Kettőstűk*, Bp., 1988; LUFFY Katalin, *Medgyesi Pál és prédikációi. Prédikátori magatartás a Rákócziak udvarában*, It, 2001; CSORBA Dávid, *Debreceni Ember Pál prédikációinak tanulságai*, Theológiai Szemle, 2000; TASI Réka, *Retoricitás és popularitás Csúzy Zsigmond prédikációiban*, ItK, 2000; HARGITAI Andrea, *Kelemen Didák prédikációinak Pázmány-kompilációi*, ItK, 2001; NÉMETH S. Katalin, *Magyar orátor a 18. században: Verestói György*, It, 1984; KÖZI-HORVÁTH József, *Alexovics Vázul, a legnagyobb pálos szónok, 1742–1796*, Győr, 1930; MOLNÁR Andrea, *Az egyházi irodalom műfajai Katona István életművében*, in *Varietas gentium – communis latininitas. A XIII. neolatin világkongresszus szegedi előadásai*, szerk. SZÖRÉNYI László, LÁZÁR István Dávid, Szeged, 2008.

Bartók István (2.)–Madas Edit (1.)

prédikátor → protestáns egyházi társadalom

prefektus → iskolai tanszemélyzet

premontreiek (Ordo Praemonstratensis, OPraem)

A ~ szerzetesrendjét Szt. Norbert (1080 vagy 1085–1134), Laon püspöke alapította egyházmegyéje papjainak reformálására. A hozzá csatlakozó, apostoli életre törekvő papokat Prémontreban telepítette le. 1121 karácsonyán az első 40 szerzetes az ágostonos → regula alapján szerzetesi fogadalmat tett. A ~ rendjét 1126-ban erősítette meg II. Honorius pápa. Tagjai szabályok szerint élő → kanonokok, akik számára a szigorú szerzetesi élet mellett a prédikálás és a lelkipásztori tevékenység is megengedett volt. Norbert, miután 1126-ban Magdeburg érsekévé választották, székhelyén is monostort alapított, és 1134-ben bekövetkezett haláláig új egyházmegyéje reformálásán dolgozott. A ~ apátjai kb. 1150-től a → ciszterciek példájára évente generális káptalant tartottak Prémontreban, élükön Prémontre apátja állt. Egy-egy ország vagy tartomány monostorai circariát alkottak. A lelkipásztori munkát is vállaló ~ a 12. sz. végétől → plébániákat is szerveztek és vezettek. Habitusuk után fehér kanonokoknak is nevezték őket.

Mo.-i monostoraik egy circariát képeztek. A legelső alapítás Váradelőhegyen (Váradhegyfok, Promontorium) valamelyik 12. sz.-i Árpád-házi király érdeme, ideje bizonytalan. 1235-ben Frigyes, a vesztfáliai Hamborn apátja meglátogatta a mo.-i monostorokat, megállapította egymáshoz való viszonyukat, filiációjukat, és jegyzéküket átadta a generális káptalannak. Ez bekerült az egyik legrégebbi ismert premontrei kolostorjegyzékbe, az ún. II. ninivei katalógusba. Ekkor a mo.-i circaria 20 férfi- és 2 női monostort számlált. Váradelőhegy és Lelesz Prémontre közvetlen filiái voltak. Meszes, Majk, Zsámbék, Hatvan, Jászó, Zich, Cheim, Almás és Pályi Váradelőhegy alá tartozott. Csorna Hatvan filiája volt, Túrje Csornáé, Ócsa és Garáb Jászóé, Kőkenyes Garábé, Jánoshida és Ság Kőkenyesé, végül Ábrány Pályié. Bozók a morvao.-i Hradisko filiája volt.